

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Ústav translatologie

Bakalářská práce

Simona Šlosárová

Komentovaný překlad textu Martha Lucía Pulido Correa: Filosofía e historia en la práctica de la traducción, Editorial Universidad de Antioquia, Colección Hermes, Colombia 2003

Annotated translation of the text Filosofía e historia en la práctica de la traducción by Martha Lucía Pulido Correa, Editorial Universidad de Antioquia, Colección Hermes, Colombia 2003

Vedoucí práce: PhDr. Anežka Charvátová

Praha 2014

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucí své bakalářské práce PhDr. Anežce Charvátové za její ochotu, cenné rady a připomínky a především čas, který mi věnovala během psaní této práce.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 8.5.2014

Simona Šlosárová

Abstrakt

Cílem této bakalářské práce je překlad dvou kapitol z knihy *Filosofía e historia en la práctica de traducción (Filosofie a historie v překládání)*. Autorkou této knihy je Martha Lucía Pulido Correa. Bakalářská práce má dvě části: překlad vybraného textu a komentář překlada. Překlad probíhal ze španělštiny do češtiny. První část komentáře překlada tvoří překladaatelská analýza originálu, která zahrnuje objektivní stylové faktory, lexikální charakteristiku a charakteristiku syntaxe a gramatiky překládaného textu. Druhá část se zaměřuje na typologii problémů, které při překlada vznikaly. Součástí práce je také příloha, tedy fotokopie textu, který byl překládán.

Klíčová slova: komentovaný překlad, překladaatelská analýza, typologie překladaatelských problémů, filosofie a historie v překládání

Abstract

The aim of this bachelor thesis is the translation of two chapters from the book *Filosofía e historia en la práctica de la traducción (Philosophy and history in translation)*. The author of this book is Martha Lucía Pulido Correa. The thesis consists of two parts: translation of the selected text and commentary of the translation. The translation was done from Spanish to Czech. The first part of the commentary is a translation analysis of the original, which includes objective style creating factors, lexical characteristics, syntax characteristics and grammar of the translated text. The second part focuses on the typology of problems, which arose during the translation. The thesis also includes a photocopy of the translated text.

Key words: annotated translation, translation analysis, typology of translation problems, philosophy and history in translation

Obsah

1. Úvod.....	6
2. Překlad	7
3. Komentár překladu	22
3.1 Překladačská analýza originálu	22
3.1.1 Úvod.....	22
3.1.2 Objektívni stylotvorné faktory	22
3.1.2.1 Autor	22
3.1.2.2 Adresát	22
3.1.2.3 Místo a čas.....	23
3.1.2.4 Funkce textu	24
3.1.2.5 Ráz textu.....	24
3.1.2.6 Forma sdělení	24
3.1.2.7 Téma.....	25
3.1.2.8 Stylistická výstavba textu.....	25
3.1.3 Lexikální charakteristika.....	26
3.1.4 Charakteristika syntaxe a gramatiky.....	27
3.2 Typologie překladačských problémů.....	29
3.2.1 Úvod.....	29
3.2.2 Lexikální rovina	29
3.2.3 Syntaktická rovina	34
3.2.4 Vlastní jména	35
3.2.5 Číslovky	37
3.2.6 Velká písmena.....	37
3.2.7 Faktické chyby	38
3.2.8 Kulturní neekvivalence	39
3.2.9 Poznámky pod čarou.....	40
4. Závěr	42
5. Bibliografie	43

1 Úvod

Hlavním záměrem této bakalářské práce je zprostředkovat českému čtenáři funkčně ekvivalentní překlad odborně popularizačního textu, konkrétně dvou kapitol z knihy *Filosofía e historia en la práctica de traducción (Filosofie a historie v překládání)*. Text pro překlad jsem si vybrala s ohledem na druhý obor, který studuji – filosofii. Mým záměrem bylo nalézt způsob, jak propojit oba tyto obory, využít co nejvíce zkušeností, které jsem ve svém bakalářském studiu získala, a případně se obohatit o nové poznatky. Text, jenž jsem pro svou bakalářskou práci zvolila, výše zmíněný záměr zcela splňuje. Autorka se v něm zaobírá obdobím, kdy právě překládání sehrálo podstatnou roli v tom, že se do Evropy rozšiřovala filosofická díla do té doby neznámá, nebo zapomenutá.

První část práce je vlastní překlad textu originálu. V části druhé se nejprve zabývám překladatelskou analýzou originálu, následuje analýza překladatelských problémů a rozbor konkrétních řešení, která jsem pro svůj překlad zvolila. Jsem si ale vědoma toho, že není v mých silách popsat veškerou problematiku, jež vyvstává při konfrontaci originálu a překladu. Budu se proto soustředit zejména na jevy, které se při překladu ukázaly jako nejproblematictější.

2 Překlad

Překlad a vznik kastilštiny

Averroovo barbarské vyjadřování by nás nemělo překvapovat pokud vezmeme v úvahu, že tištěná vydání jeho spisů poskytují jen latinský překlad hebrejského překladu arabského komentáře, který je překladem syrského překladu řeckého textu.

Ernest Renan, *Averroès et l'averroïsme*, Paříž, Michel Lévy Frères, 1861

Toto trochu opovržlivé Renanovo vyjádření na adresu Averroových spisů nám překvapivě ukazuje, že souhrn poznatků tvořících to, co nazýváme západní kulturou, tedy naše pravdy, se zakládají na tom, co se povedlo nebo nepovedlo překladatelům, překládajícím komentáře překladů původních spisů, které se zabývaly předáváním lidského vědění.

Averroes¹ žil ve Španělsku v jednom z nejpłodnějších překladatelských období. Prostřednictvím překladů, jež pořizovali ve 12. století tzv. *latinos* a ve 13. století tzv. *alfonsíes*², se na Západ dostávala arabská, a přes ni také řecká věda a filosofie. Překladatelé přinášeli do cílových jazyků – latiny ve 12. století a románštiny (kastilštiny) v 13. století – rozsáhlý kulturní horizont, který se pak dále v 13. a 14. století rozšiřoval do Francie, kde vládl Karel V. O tom budeme mluvit v následující kapitole.

Tímto obdobím se zabývá Clara Foz³ v zajímavé studii, v níž uvažuje o důvodech, proč se překládá, pro koho se překládá a jak se překládá, i když nelze mluvit o metodologii ani o koncepčním zamyšlení nad překladatelstvím této doby.

Které faktory ovlivnily to, že se překladatelství rozvíjelo ve Španělsku (zejména v Toledu a Seville), a ne v jiné části Evropy? Jazyková a multikulturní rozmanitost, protože v této oblasti vedle sebe žili⁴:

¹ Averroes (1126–1198), filosof arabského původu narozený v Córdobě, komentátor Aristotelových spisů. Viz: A. de Libera, *Středověká filosofie*, Oikoymenh, Praha, 2001.

² „Latinos“ byli překladatelé, kteří v 12. století překládali arabské texty do latiny, a „alfonsíes“ byli překladatelé, kteří pracovali na dvoře Alfonse X. a překládali do nově vznikající kastilštiny. (Pozn. překl.)

³ Clara Foz, *El traductor, la Iglesia y el rey. La traducción en España en los siglos XII y XIII*, (Překladatel, církev a král. Překlad ve Španělsku v 12. a 13. století), přeloženo z francouzského originálu *Le traducteur, l'église et le roi*, Les Presses de l'Université d'Ottawa, 1998.

- muslimové orientálního původu, z nichž někteří měli za manželky křesťanky;
- muslimové španělského původu, kteří konvertovali k islámu, a také někteří měli za manželky křesťanky;
- mozarabští křesťané, kteří žili mezi Maury, ale praktikovali křesťanskou víru;
- křesťané, kteří si zachovávali nezávislost na islámu.

Vzdělání muslimové mluvili arabsky a lidové vrstvy místním jazykem, tedy románsky. Někteří nevzdělání muslimové mluvili dokonce jenom románsky. Představitelé duchovenstva mluvili a psali latinsky. Ve Španělsku v tomto období vedle sebe žijí Arabové, Židé a Hispánci a latina představuje spojení jazyka vzdělanců a moci duchovenstva. Lidové jazyky existují vedle jazyků vzdělanců a každý plní odpovídající funkci.

Ve 12. století se překlady pořizují pod záštitou církve, ve výběru rukopisů neexistuje žádný systém, i když cenzura ano, a překládá se z arabštiny do latiny prostřednictvím mluvené románštiny: „Arabista poskytne ústní románskou verzi textu, který má před sebou, a latiník tuto orální verzi přeloží do latiny.“⁵ To Clara Foz nazývá „metodou orálního mezipřekladu“. Tak ten, kdo sepisuje překlad, nemusí nutně umět výchozí jazyk. V tomto období bylo zájmem učených překladatelů, a tudíž i kléru, rychle obnovit vědění, ztracené kvůli neznalosti jazyků, v nichž byly tyto texty napsány. Ve 13. století, za vlády Alfonse X., se bude pracovat ve skupinách, složených z hlavního překladatele (arabisty), pomocníka, korektora, tvůrce záhlaví kapitol, glosátora a iluminátora, jak o tom svědčí předmluvy k dílům, překládaným hlavně do románštiny, jejichž cílem bylo uspořádat poznatky v cílovém jazyce. Proto na výběr rukopisů bedlivě dohlížel sám král. Díky tomu se románština proměnila z místního mluveného jazyka na vzdělanecký. Překladatelé museli vytvářet obraty, jimiž překonali potíže při vyjadřování pojmů, do té doby v cílových jazycích neexistujících.

Jak řešit takové problémy

Ve 12. století se často využívá transliterace, tedy přepisu slova výchozího jazyka do písma cílového jazyka: „cifra, algebra, zenit jsou výsledkem transliterace arabských slov, které

⁴ Viz Salvador de Madiarraga, *España. Ensayo de historia contemporánea*, (Španělsko. Esej o současných dějinách), Madrid, Espasa-Calpe, 1979, str. 22–30.

⁵ Clara Foz, *cit. dílo*, str. 40.

překladatel nemohl přeložit do latiny.⁶ Stejný postup se využívá ve 13. století v překladech do románštiny, ale přidávají se navíc komentáře, definice, vysvětlení umožňující pochopení textu, protože je potřeba mít na paměti, že kromě získání znalostí bylo nejvyšším zájmem Alfonse X. to, aby se texty snadno četly, neboť se začínalo psát v lidovém jazyku, který nedisponoval jazykovými prostředky pro vyjádření nových pojmů. Na rozdíl od latiny, která se řídila gramatikou a pevnými pravidly, byl lidový jazyk proměnlivý, což paradoxně překladatelům umožňovalo jednodušeji v něm vytvořit a napsat nové pojmy.

Obtíží je mnoho a pracovních prostředků málo. Překladatelé nemají k dispozici díla, na něž se odkazuje, pracují s rukopisy, které obsahují pasáže nesrozumitelné buď kvůli složitosti textu, nebo protože se nerozluštil rukopis, a často neznají geografický nebo historicko-sociální kontext, v němž byl výchozí text napsán. Nicméně potřeba obohatit znalosti a upevnit jazyk je velmi silná.

Co se týče latiny, nutno dodat, že církve se snaží také o upevnění křesťanské víry, proto podporuje překlady pohanských textů, aby bylo možné je zkritizovat, vyvrátit a ukázat křesťanům chyby pohanů. Roku 1142 Petr Ctihodný, opat z Cluny, zaštilil překlad Koránu⁷ a jiných textů islámské kultury do latiny, aby ukázal míru kacířství těchto spisů. V tomto případě bylo účelem překladu převzít z pohanských textů jejich učenost a výmluvnost, aby si je duchovní mohli osvojit a zároveň poukázat na jejich kacířství: „...Na příkaz Pána a s jeho pomocí připravme pohanské filosofy o jejich moudrost a výřečnost, olupme nevěřící, abychom se touto kořistí sami obohatili ve víře.“⁸

V tomto případě se výchozí text vlastně likviduje a účelem překladu není jeho uchování⁹, ale právě naopak – jeho zničení.

Za Alfonse X.¹⁰ začíná latina, jazyk církve a po dlouhou dobu také jazyk evropských vzdělavců, ztrácet výsadní postavení v oblasti vědění. Vznik univerzit umožňuje, že se

⁶ Guy Beaujon, „Le vocabulaire scientifique du latin médiéval“, in: *La lexicographie du latin médiéval et ses rapports avec les recherches actuelles sur la civilisation du Moyen Âge*, Paříž, CNRS, str. 345–354, cituje Foz, *cit.dílo*, str. 100.

⁷ Clara Foz, *cit. dílo*, str. 41–42.

⁸ Tento úryvek pochází z dopisu norwichskému biskupovi, ve kterém Angličan Daniel de Morley opisuje změny ve svém životě učence.

Citují z Jacques Le Goff, *Intelektuálové ve středověku*, přeložili Lud'a Klusáková a Otomar L. Krejča, Praha, Karolinum, 1999.

⁹ O konceptu *uchování* textu viz Walter Benjamin, „Úkol překladatele“ in: W. Benjamin, *Výbor z díla II, Teoretické pasáže*, uspořádal a přeložil Martin Ritter, Oikoymenh, Praha, 2011.

¹⁰ Viz: Jean Camp, *cit. dílo*, str. 10–12.

vědění, do té doby uzavřené v kláštorech, dostává mezi lidi mimo církev. Alfons si přivlastňováním výchozích textů rozšiřuje obzory:

Rex illiteratus quasi asinus coronatus

(Nevzdělaný král je téměř korunovaný osel)

(Jan ze Salisbury, anglický scholastický filosof, 1115–1180)

Pod Alfonsovou záštitou dochází prostřednictvím překladu k přisvojování vědění, jehož účelem je upevnění svrchovaného jazyka, kastilštiny, nezávislého na církvi, a zároveň rozšíření kulturních a jazykových obzorů a uspořádání poznatků, nabytých při překládání, přičemž se uznává hodnota výchozích textů.

Překladatelé Alfonsovy doby přistupují k překládání různými způsoby: překládají do románštiny (do francouzštiny z latiny a románštiny), překládají překlady, adaptují. Ačkoli nám předmluvy začleněné do těchto překladů neumožňují vidět metodologii překladu, aspoň z nich zjistíme, že obvykle pracovali ve skupinách a jasně zastupovali vůli krále a nikoliv církve, jak tomu bylo u překladatelů 12. století. Další důležitý aspekt u Alfonse X. je, že kladl velký důraz na překladatelskou práci Židů, ze kterých se stali jeho nejváženější spolupracovníci. Byli to skutečně učené překladačské, znalí jazyků i látek, na rozdíl od latinských překladatelů 12. století, kteří byli učenými překladačskými, co se týče látky, ale nebyli dostatečně zbláhli v jazycích. Tyto dvě překladačské praxe se od sebe lišily podobně jako doslovný překlad (slovo od slova) od překladu, který zachycuje celkový smysl textu.

Gerard z Cremony (žil ve 12. století, překládal mezi jinými Ptolemaiova a Galénova díla)¹¹ byl ve své době výjimečným případem, protože se v co největší míře snažil vymanit z předchozí tradice. Při překládání nevychází jenom z kritické analýzy arabského zdroje, ale zabývá se též původním řeckým textem, z něhož vycházeli Arabové. To byla dost složitá práce, protože v té době překladačské neměli k dispozici referenční díla jako slovníky či encyklopedie a velmi zřídka měli přístup k originálním textům.

Ve dvou verzích pasáže z *Introductorium maius* od Albumasara, věnované souhvězdí Panny můžeme vidět, jak překladačské libovolně do překladu začleňovali vlastní koncepce, nebo naopak, vynechávali to, co považovali za urážlivé nebo nepodstatné pro církev.

¹¹ A.J. Minnis, *Medieval theory of authorship. Scholastic literary attitudes in the later Middle Ages*, Londýn, Scholar Press, 1984. Cituje Foz, *Cit. dílo*, str. 109.

je panna, vznešená a půvabná (verze Jana ze Sevilly, 1133);

*tedy, panna, půvabné děvče, pravím, neposkvrněná panna: s hezkým tělem, okouzující tváří,
cudným chováním* (verze Heřmana z Karintie, 1140).

Ve skutečnosti, říká Vernet¹², je „cudné chování“ překroucením arabského slova *gâniya*, které znamená koketa. Tento výraz byl evidentně nepoužitelný pro Pannu Marii, musel se tedy vynechat (Jan ze Sevilly) nebo pozměnit (Heřman z Karintie).

Kromě transliterací, tj. slovních výpůjček tedy můžeme vidět i vynechané nebo přidané výrazy podle toho, jak se hodilo pro příjemce; tvořilo se mnoho neologismů; vznikla potřeba sémantických výpůjček, jinak řečeno, obraz představovaný původním slovem se vtělí do běžně používaného popisného slova, a to tak získá vědecký nádech, který do té doby v místním jazyku nemělo. Díky tomu jsou překlady pružné, tedy neustále mění podobu, což je možné v multikulturní společnosti. V překladatelské práci koexistuje substituce s vlastní tvorbou, což je dvoustrannost, jež přetrvává v překladatelské praxi dodnes.

Někteří spisovatelé vydávají za překlady z arabštiny díla, která ve skutečnosti napsali sami, a to proto, aby nebyli odsouzeni církví jako kacíři nebo králem jako nepřátelé monarchie. Můžeme zde připomenout to, co později udělal se svým *Donem Quijotem* Cervantes – nenazývá se jeho otcem, ale otčímem a stejně jako překladatelé ve svých předmluvách z analyzovaného období se omlouvá čtenářům za chyby, které by mohli v knize najít, za nedostatek vtipných rčení nebo za chybějící připomínky na okraji¹³. Připomínáme, že podle Cervantese je *Don Quijote* překladem arabského rukopisu nalezeného v židovské čtvrti. Díky tomu, že Cervantes představil své dílo jako překlad z arabštiny, si mohl dovolit přehánět až k nevíře, protože taková nepravděpodobnost byla v překladech lehce přijatelná a předpokládalo se, že fiktivní překladatel se snažil být věrný originálu. Kromě toho byl možná zmíněný rukopis nalezený v židovské čtvrti výsledkem opětovně přeloženého překladu překladu. Tato strategie zároveň Cervantesovi umožnila přejímat a přirozeně ztvárňovat příběhy z jiných knih. Poslední řádky *Sto roků samoty*¹⁴ odkazují na Melquíadesův sanskrtský rukopis, ve kterém se objevuje příběh rodu Buendiů, vyprávěný „do nejvšednějších podrobností,“ „sto let předem“. Poslední Aureliano tedy čte z rukopisu svůj vlastní příběh, vyprávěný ne v

¹² Juan Vernet, *Arabské Španělsko a evropská vzdělanost*, Brno, L. Marek, 2007, str. 100.

¹³ M. Cervantes, *Důmyslný rytíř Don Quijote de la Mancha* (přel. Zdeněk Šmíd), SNKLHU, Praha, 1955. (Pozn. překl.)

¹⁴ García Márquez, G., *Sto roků samoty* (přel. V. Medek), Odeon, Praha, 1980. (Pozn. překl.)

„obvyklém lidském čase“, ale právě v koexistenci časů, kterou implikuje překlad.¹⁵ Beztrestnost, kterou překlad umožňuje, se využívá na celém evropském kontinentě, příkladem je Horace Walpole a jeho *Otrantský zámek*. Lefevere zmiňuje předmluvu k prvnímu vydání tohoto díla, ve které autor upozorňuje čtenáře, že se jedná o rukopis, v tomto případě přeložený z italštiny; ve druhém vydání se pak sice omlouvá svým čtenářům, jak je u překladatelů zvykem, ale tentokrát za to, že vydával za překlad text, jehož autorem byl ve skutečnosti on sám.¹⁶

Zatímco ve 12. století pod patronátem církve bylo tedy účelem překladů arabské texty latinizovat, aby se proměnily v latinská díla, jinak řečeno aby zdomácněly, ve 13. století za vlády Alfonse X. byla překladatelská práce doprovázena potřebou stanovit závazná pravidla; tato pravidla se vnímala jako interpretace hodnot a myšlenek, sdílených celou společností.¹⁷ Když je text zdomácnělý, vůbec se nevnímá, že se jedná o překlad; naproti tomu pokud se překladatel nesnaží ho zdomácnit, uchová se jeho cizí ráz. Venuti a Marilyn Gaddis Rose¹⁸ to podle Schleiermacherova vzoru¹⁹ nazývají zcizením, jež je protikladem zdomácnění.

Latinské a alfonsovské práce stály v počátku toho, čemu dnes říkáme západní civilizace. Vytvořili ve středověkém čtenáři nové čtenářské návyky, které ho vedly k promýšlení, vnímání, psaní a v důsledku toho i jednání (jak později uvidíme v Castiglionově *Dvořanovi*²⁰) podle znalostí a pojmů, vstřebaných z výchozího jazyka a začleněných do vlastních myšlenkových schémat. Rozmach překládání za Alfonse X. a jeho důležitá role v utváření kastilštiny přispěly ke zrodu národní literatury, k upevnění národní suverenity (Alfons X. a jeho spolupracovníci začali pracovat na sepsání *Velkých dějin Španělska (Estoria de España)*) a díky toledskému překladu Starého zákona, pořízenému učenými židovskými překladateli,

¹⁵ Co se týká *Sto roků samoty*, Tetsuji Miyahara, profesor japonštiny v jazykové škole, mi laskavě umožnil poznat některé detaily japonského překladu tohoto díla, pořízeného uznávaným překladatelem Tsuzumim Tadashim a vydaného v letech 1972 a 1999 nakladatelstvím Shinchosha Company, Tokio. Dílo je přeložené přímo ze španělštiny s pomocí anglického překladu (*One Hundred Years of Solitude*, přel. Gregory Rabassa, Harper & Row Publishers, 1970). Jméno *Macondo* přechází do japonštiny nedotčené; *magický realismus* je v prvním vydání vysvětlený parafrází – *reálné prvky a nereálné prvky*, ve vydání z roku 1999 se již vytváří jednoslovné pojmenování *majutsutekirealism*, čímž se španělština podílí na rozšiřování japonského slovníku. Překladatel mluví o roli, kterou toto dílo sehrálo v latinskoamerickém *boomu* – *boom* je také neologismus, který pochází z angličtiny a přes španělštinu se dostal do japonštiny.

¹⁶ André Lefevere, „Translation: Its genealogy in the West“ in: Susan Bassnett and André Lefevere (eds.), *Translation, History and Culture*, London, New York, Cassell, 1995 (1990), str. 23.

¹⁷ Viz: Gideon Toury, „The Nature and Role of Norms in Translation“ in: *Descriptive Translation Studies and Beyond*, Amsterdam, Philadelphia, John Benjamin, 1995. str. 53–69.

¹⁸ Viz: Marilyn Gaddis Rose, *Translation and Literary Criticism*, Manchester, St Jerome, 1997.

¹⁹ Viz: Schleiermacher „Sobre los diferentes modos de traducir“ (O různých způsobech překládání), in: Miguel Ángel Vega, *Textos clásicos de la traducción, cit. dílo*, str. 224–235.

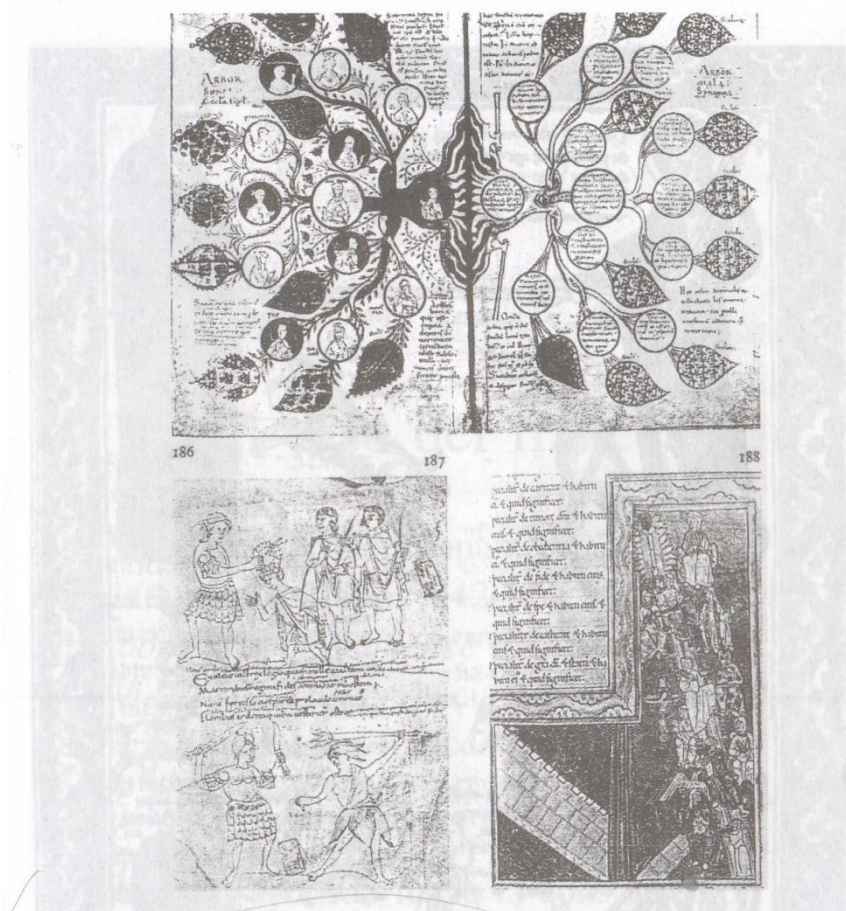
²⁰ Baldassare Castiglione, hrabě z Novilara (1478–1529) byl italský dvořan, diplomat, voják a spisovatel. V roce 1528 vydal dílo *Dvořan (Il libro del Cortegiano)*, v němž formou dialogu popisuje svou představu o ideálním renesančním dvořanovi a ideální šlechtické dámě. (Pozn. překl.)

k rozvoji samostatného náboženského myšlení nezávislého na kléru.²¹ Překládání se tedy stalo neoddělitelnou součástí tvorby textů, protože kromě převádění textů z jednoho jazyka do druhého také přináší do cílového jazyka nové stylistické metody, narativní vzory, estetická kritéria a nové literární, vědecké a filosofické pojmy.

Vliv překladatelů ze školy Alfonse X. se rozšiřoval i po jeho smrti, jejich díla byla kopírována, napodobována, adaptována, znovu překládána. Například ve Francii dochází k největšímu rozkvětu překladatelství koncem 13. a ve 14. století pod záštitou Karla V. Francouzští klerici se přesunuli do Toleda, aby se naučili způsobu práce překladatelů ze školy Alfonsa X., a vrátili se do svých klášterů s texty, které se stanou základem vznikajícího francouzského jazyka. To uvidíme v následující kapitole. Na první kastilskou gramatiku (*Arte de la lengua castellana, Umění kastilského jazyka*) si bude třeba počkat ještě dvě století – objeví se, aby upevnila kastilštinu, zároveň s „objevením“ Ameriky v roce 1492 – a sepíše ji Antonio de Nebrija, jenž se též zúčastnil překládání *Komplutenské polygloty*²².

²¹ Viz: „Toledo: Cultural Exchange and Rebirth“ in: Jean Delisle and Judith Woodsworth (eds. and dirs.), *Translators through history*, John Benjamin-Unesco, 1995, str. 115–119.

²² *Komplutenská polyglota* je vícejazyčné vydání Bible, které vyšlo v letech 1513–1517 ve španělském Alcalá de Henares. (Pozn. překl.)



Obrázek 1.2

Zobrazení dualistické mentality, charakteristické pro středověk.

- a. Strom ctností a strom neřestí, *Liber floridus* od Lamberta, kanovníka ze Saint- Omer, (Gent, knihovna univerzity, rkp. 16, f. 231 v.)
- b. Čistota proti smilstvu: křesťanské ctnosti proti pohanským neřestem, v díle *Psychomachia (Zápas o duši)* od Prudentia, 10. století, (Valenciennes, městská knihovna, rkp. 412, f. 52)
- c. Žebřík ctností: zobrazuje způsob, jak dosáhnout Boha v *Liber Scivias*, mystické encyklopedii od Hildegardy z Bingenu (12. století), Wiesbaden, městská knihovna.

Jacques Le Goff, *Kultura středověké Evropy*, Praha, Vyšehrad, 2005.



Obrázek 1.3

Zvířecí symbolika a dualistická mentalita: tato ilustrace se objevuje v díle Huga z Fouilloy. (Saint-Omer, městská knihovna, rkp. 94, f. 48 v.)

Ibid.

Postavení francouzštiny

Nejstarší francouzské texty sice pocházejí z let 842 (*Serments de Strasbourg*), 900 (*Séquence de Saint Eulalie*), 900-940 (*Vie de Saint Léger*), kolem 940 (*Sermon sur Jonas*, starý dvojjazyční latino- francouzský text), kolem 1040 (*Vie de Saint Alexis*), ale tento jazyk bude muset na svou gramatiku počkat do 13. a 14. století, kdy začne jeho upevňování jako spisovného jazyka.²³

Na začátku 13. století Roger Bacon (1214–1294) tvrdí, že je důležité znát učené jazyky té doby – řečtinu, hebrejštinu, arabštinu, a že by se nemělo spoléhat na překlady, protože přeložené dílo nebude nikdy zcela adekvátní originálu. Latinu nechává stranou jako jazyk překladu.²⁴ Pro dosažení vědění je podle Bacona nezbytné být vnímavý k zvláštnostem a finesám každého jazyka a správně texty interpretovat. Přestože mluvil o nemožnosti překládání, začíná Bacon tímto způsobem určovat pravidla, jaký má být dobrý překladatel, a píše první kritiky překladu. Při překládání se podle něho setkáváme s tím, že jazyk vzdoruje výtvorům jazyka jiného. Jak jsme ukázali v předchozí a v následující kapitole, je tomu právě naopak: překlad je vůči tvorbě otevřený.

Jaké je tedy v Evropě této doby postavení francouzštiny vůči latině?

Ve 13. století je francouzština (včetně různých dialektů) domácím mateřským jazykem Francouzů na rozdíl od latiny, která je vzdělaneckým jazykem a má k dispozici písemnou gramatiku; navíc je latina ve středověku druhým mluveným jazykem a studijním jazykem, který se vyučuje ve školách prostřednictvím textů a gramatiky; dokonce i samo slovo gramatika odkazuje na latinu. Kdežto francouzština gramatiku postrádá, proto je považována za nestabilní, neboť jazyk pevně ukotvuje v čase až gramatika. Naopak latina je díky stabilní gramatice jazykem vědění, písemnictví, filosofie a teologie.

Mezi 13. a 14. stoletím však francouzština přestává být jen místním lidovým jazykem a získává podobně jako latina status druhého jazyka, a to díky zavádění francouzštiny v Anglii.

²³ Viz: „Le plus ancien français“ in: Jacques Chaurand, *Histoire de la langue française*, Paříž, PUF, 1982, str. 3–19. Viz také, „Le Moyen Âge“ in: Nicole Masson, *Panorama de la littérature française*, Allieur (Belgie), Marabout, 1990, str. 9–66.

²⁴ Roger Bacon, *Opus Majus III*, cituji z „Le discours philosophico -théologique du XIII siècle e tle fait de la langue française“, in: Serge Lusignan, *Parler Vulgairément. Les intellectuels et la langue française aux XIII et xiv siècles*, Paříž, Vrin, Le Presses de l'Université de Montréal (Montreal), 1987, str. 49–90. Viz taky: Roger Bacon, „De linguarum cognitio“, in: M.A. Vega, ed., *Textos clásicos de la traducción, cit. dílo*, str. 88.

Objevují se tedy *pojednání* o latinsko-francouzské slovní zásobě a o gramatice, která učí mluvit a psát ve francouzském jazyce. Existují dva způsoby vyučování. Jedním je čtení a úvahy o literatuře a druhým praktická didaktika, aplikovaná na konkrétní situace – píšou se příručky, jak ve francouzštině napsat dopis nebo podat žádost. Při vypracovávání těchto pojednání se využívají obdobné nástroje jako při vyučování latiny. Většinou jsou zaměřena na práva a administrativu a mapují stav francouzštiny ve Francii i v Anglii. Kolem roku 1400 napsal Angličan John Barton první francouzskou gramatiku, *Le Donait François*, která měla sloužit k vyučování tohoto jazyka v Anglii. Jako model mu posloužil *Donatus* nebo *Ars grammatica*, což jsou základy latiny pro středověké školy, napsané formou dialogu²⁵. Bartonův *Donait* je již plnohodnotným esejem o francouzském jazyku a zahrnuje abecedu, výslovnost, větnou stavbu. Avšak podle Charlesa Camprouxa existuje starší gramatika než Bartonův *Donait*, a to *Aprise de la langue française*, příručka napsaná v roce 1290 v anglo-normanském dialektu. Její autorství je připisováno Gautierovi (Walterovi) z Bibbesworthu a byla vypracována na žádost jisté urozené dámy z Essexu, která se chtěla naučit francouzsky. Účelem vznikajících příruček byla tedy v každém případě výuka, nikoliv uvažování o jazyku, jak se zdá být u Bartona.²⁶

Francouzština se v tomto období stává jazykem správy, práva, kultury a obchodu v Anglii. Na kolejích Oxfordské univerzity se francouzština používala jako jazyk vnitřní komunikace a také při vyučování latiny. Díky tomu se do větší hloubky rozpracovaly úvahy o francouzské gramatice a došlo k rozmachu překládání. Podobně vyučování francouzštiny v Anglii umožnilo Britům přemýšlet o jazyce a porovnávat francouzštinu s vlastním anglo-normanským jazykem (tzv. *romanicus*). Jak se uvažuje o jazyku, tak se také upevňuje vědomí jeho důležitosti pro vymezení národa. Do začátku 14. století je v Anglii jazykem společenských věd a spisovným jazykem latina, tu později kvůli invazi Normanů do Anglie, která začala roku 1066²⁷, nahradila francouzština. Ale od 15. století se v Anglii místo francouzštiny zavádí angličtina. K úvahám o vztazích mezi latinou a domácími jazyky tedy vede Britý a Francouze politická situace, ta způsobuje, že se jazyky domácí, určené k běžnému dorozumívání, stávají jazyky spisovnými.

²⁵ *Ars grammatica*, významná příručka latinské gramatiky, byla používána jako učebnice během celého středověku. Jejím autorem byl Aelius Donatus a dělí se na dvě části: *Ars minor* (Malá gramatika) a *Ars maior* (Velká gramatika). (Pozn. překl.)

²⁶ Viz: „*La préhistoire de la linguistique romane*“ in: Charles Camproux, *Les Langues romanes*, Paříž, PUF, 1974, str. 15–22

²⁷ Viz: „The French“ in: Otto Jespersen, *Growth and Structure of the English Language*. Garden City, N. Y., Doubleday Anchor Books, 1955, str. 87–117.

Zároveň s tím, že se začíná o jazyce uvažovat, mění se i jeho povaha: místo aby byl vnímán jako jazyk uchvatitelů, začíná fáze jeho přisvojování, tedy pokud jde o spisovný jazyk; a francouzština získává charakter spisovného jazyka díky gramatice a překladům. Dichotomie mateřského a spisovného jazyka je nyní narušena dalšími lokálními variantami francouzštiny a o jazyku se začíná přemýšlet z trojího hlediska. Z francouzštiny se spisovný jazyk nestává ve Francii, ale v Anglii 14. století. Přestože v tomto období nedosahuje statutu vědeckého jazyka, můžeme konstatovat, že dochází k jejímu upevnění, zdokonalení pozdějších zvláštností francouzštiny.

Prvním krokem k tomu, aby francouzština dokázala vyjádřit jemné stylistické odstíny v rozličných rejstřících, bylo překládání latinských textů *autorit*, zásadních pro kulturu té doby. Začíná se psát podle latinských kompozičních vzorů a v základě se využívají postupy, které dnes nazýváme kalk, výpůjčka a adaptace.²⁸ I způsob myšlení, který se v tomto období formuluje ve francouzštině, vychází z latiny²⁹. Francouz tak musí vyjadřovat myšlenky, pro něž nemá oporu v domácím jazyce, francouzština tudíž pociťuje potřebu vytvořit si nové výrazové rejstříky.

Středověcí překladatelé, kteří si troufnou na toto dobrodružství, si jsou vědomi rozdílů mezi vyjadřovacími prostředky latiny a francouzštiny. Předmluvy překladů již vykazují jistý stupeň reflexe o tom, jak rozdílně vyjadřuje kulturní pojmy latina a francouzština, a o nedostacích francouzštiny, kterým je potřeba se vyhnout. Vytvářejí se nové pojmy, které zaplňují mezery v lexiku, a díla jsou doplňována glosáři. Mezi překladateli vyniká Nicolás Oresme³⁰, rádce a překladatel Karla V. (1338–1380), jenž cítí, že je třeba nově promyslet pojmy francouzského, latinského a místního jazyka, a obnovuje starou diskusi o *translatio studii*. *Translatio studii*³¹ odkazuje k dvěma důležitým historickým obdobím, v nichž sehrál důležitou prostřednickou roli překlad. Prvním byl přenos vědění z řeckého do latinského světa a později (v období, ve kterém žil Oresme) z latinského do francouzského. Oresme si uvědomuje hranice francouzštiny, ale je přesvědčený, že překládání přispěje k jejímu rozvoji, a věří, že může vzniknout jazyk schopný vyjádřit abstraktní latinské pojmy. Již se rozlišují

²⁸ Viz: Esteban Torre, *Teoría de la traducción literaria* (Teorie literárního překladu), *cit. dílo*, str. 89–120.

²⁹ Viz: „L'héritage greco-latin“: in Pierre Guiraud, *Les mots savants*, Paříž, PUF, 1978, str. 10–25.

³⁰ Nicolás Oresme (1320/1325- 1382), in: Serge Lusignan, *cit. dílo*, str. 108.

³¹ K současnému pojmu *Translatio studii* viz obrázek 2.1 na konci této kapitoly.

Vůdčí myšlenkou středověké filosofie dějin je posloupnost říší, od Babylóňanů k Médům a Peršanům, pak k Makedoncům a po nich k Řekům a Římanům. Tato posloupnost se rozvíjí ve dvojí rovině: přenesením moci a přenesením civilizace. Přenesení moci, *translatio imperii*, je především přenesením vědění a kultury, *translatio studii*. (Pozn. překl.)

způsoby překladu: *ad litteram* a *ad sensum*³². Před ním se překladatelé řídili jen vlastní hlavou. S Oresmem a pod patronátem Karla V. hraje rozhodující roli král, což umožňuje vymezit obecné principy francouzského přisvojování latinské kultury prostřednictvím překladu.

Oresme píše latinsky a sám se překládá do francouzštiny. Díla, například Aristotelovu *Politiku*, nejenom překládá, ale také k nim přidává kritéria příznivá pro Karla V. a píše objasňující vysvětlivky a komentáře. Takže když překládá Aristotelova kritéria nezbytná k vytvoření politické jednoty, sám od sebe přidává kritérium jazyka. Proto Karel V. napne síly, aby si nenechal vnutit vládu králů mluvících cizím jazykem. Ale zároveň Briti začínají číst učená díla ve vznikající francouzštině a zdůrazňují, jak důležité je učit se tento jazyk. Není náhodou, že nejplodnějším obdobím pro francouzské příručky je právě Stoletá válka, kdy Jindřich V. plánoval ovládnout Francii.

Karel V. vládl ve Francii v období, kdy byla říše pustošena žoldáckými vojsky. Vnitřní neshody a válka s Anglií, která se chtěla zmocnit Francie, ale nebyly překážkou, aby dotáhl do konce své dva velké cíle: vládnout a vzdělávat se. Aby dosáhl druhého z nich, aby se stal vzdělaným, podporoval překládání a překladatele a vytvořil sbírku rukopisů, které sám se skupinou učenců shromážděných u dvora vybral a prozkoumal. Tato sbírka se stala základem knihovny v paláci Louvre, postaveném za jeho vlády. Rovněž podporoval univerzitu, která se stává novým střediskem vědění³³. Král, do té doby válečník stojící v čele vojska na bitevním poli, se stává politikem – z vojenských řešení se snaží přejít k politickým. Čím dál větší sílu při vládnutí získává slovo. Místo meče a kopí nastupuje argumentace a písmo, vydávají se dekrety, které si každý panovník vysvětluje podle okolností. Sílu slovu dodávají překlady *autorit*, Seneky, Cicera, Aristotela, pojednání o astronomii (přeložená z arabštiny přes latinu), o válečném umění, o teologii. Existuje tedy úzký vztah mezi překládáním *autorit* do francouzštiny a královskou mocí, překládáním, které vrcholí za vlády Karla V. Moudrého. Ale navíc cílem překladu, jak se uvádí v předmluvách, je přinést do francouzštiny kulturní hodnoty, které dosud patřily kléru. Mohli bychom říci, že překládání otevírá cestu sekularizaci kultury. U Huga ze Svatého Viktora (1096–1141)³⁴ a Chrétiena de Troyes

³² Překlad doslovný a překlad podle smyslu. (Pozn. překl.)

³³ Viz: „Charles Le Sage“, in *Histoire de France*, vol. 1, Paříž, Librairie Larousse, str. 220-227.

³⁴ Hugo ze Svatého Viktora, autor díla *Didascalicon* (1135), vede své žáky ze Školy u Svatého Viktora v Paříži k rozjímání cestou studia svobodných umění. Viz: Jacques Le Goff, *Kultura středověké Evropy*, Praha, Vyšehrad, 2005, str. 665.

(1135–1183)³⁵ *traslatio studii* odkazuje na to, že v každé civilizaci existuje kulturní přenos, neboť duchovenstvo dává literární formu hodnotám civilizace, které se zapisují a přenášejí v latině. Oresme tuší, že ve chvíli, kdy duchovní začnou psát francouzsky, se vědění rozšíří do laického světa.

Překladatel neměl jednoduchý úkol, protože kromě překládání musel vytvořit cílový jazyk, v němž ztvárňoval toto nové vědění, proto potřeboval zavést nové způsoby vyjádření. Většina překladatelů vnímá překladatelské obtíže jako výsledek střetu dvou jazyků s odlišnou povahou. Pro jiné je obtížná interpretace latinského textu. Překladatel zachází s výchozím textem velice volně: někteří shrnují nebo vyjímají části, zkracují nekonečné seznamy jmen nebo míst, například v Bibli, a nechybějí vysvětlivky a komentáře, které vyjasňují temné pasáže textu. Překladatel nejenom přináší nové skutečnosti, které Francouzi do té doby neznali, protože je neměli v slovní zásobě ani v myšlení, ale navíc vytváří v cílovém jazyku vzor spisovné formy. Překládání tedy není pouhé převádění slov a vět, je to výměna vědomostí a dovedností, protože latina sice byla učeným jazykem, ale je třeba mít na paměti, že domácí jazyk dokázal hbitě tvořit neologismy, přizpůsobit se latinské struktuře a vynalézavě ji modifikovat.

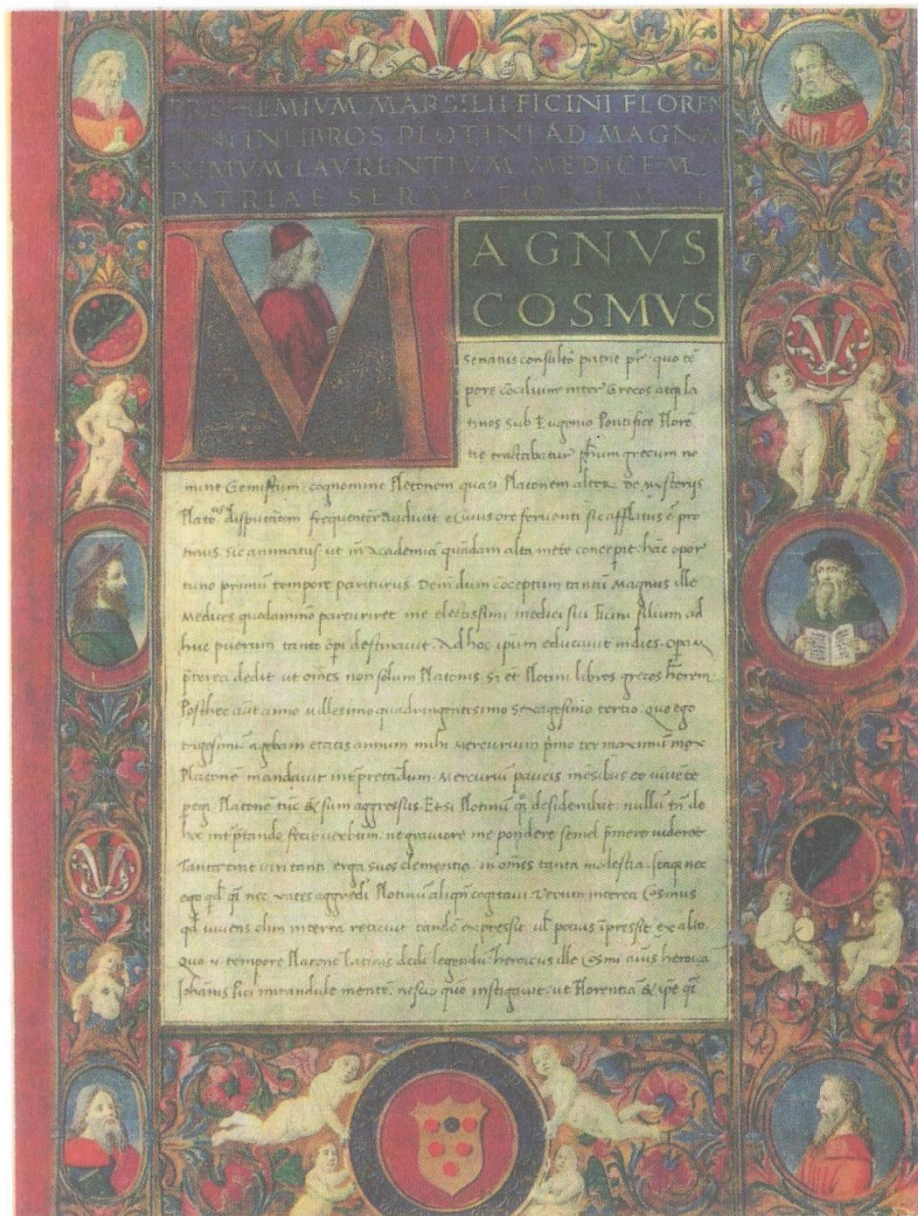
Čtenářská náročnost je zjevná. Nové lexikum přináší vážné problémy pro porozumění. Proto jsou důležité glosáře s definicemi encyklopedického charakteru. Překladatelé citují jeden druhého, v textech se objevují miniatury se sémiotickými prvky středověké ikonografie, které znázorňují abstraktní pojmy vyjádřené neologismy, a tak se vytváří úzký vztah mezi obrazem a textem.

Vývoj francouzštiny jako spisovného jazyka pokračuje od 14. století úvahami o próze jako součásti rétoriky. Nyní je třeba umět správně psát, novou starostí je zdokonalení způsobu psaní. Při prvním setkání s latinou bylo důležité napodobit tento učený jazyk jak v překládání, tak i ve snaze o vytvoření vlastního jazyka v době, kdy překlad je součástí literární tvorby i původního díla a je, stejně jako samotné psaní, považován za tvorbu. Teprve po tom, co francouzština dosáhla statutu vzdělaneckého jazyka, zrodí se potřeba vytvořit vlastní styl francouzštiny – styl psaní, jenž obnáší také způsob chování.

³⁵ Viz: Jacques Le Goff, „Au moyen âge: Temps de l’Eglise et temps du marchand“ in: *Pour un autre Moyen Âge*, Paříž, Gallimard, 1977, str. 46–65.

Chrétien de Troyes, autor díla *Povídka o grálu*, napsaného mezi lety 1174 a 1185, je považován za jednoho ze zakladatelů středověkého románu.

Viz: Jacques Le Goff, *Kultura středověké Evropy*, Praha, Vyšehrad, 2005, str. 592.



Obrázek 2.1

První část předmluvy Marsilea Ficina k jeho latinskému překladu (1485- 1486) Plótinových *Ennead*. Dílo je věnované Lorenzovi I. Medicejskému (Nádhernému), což vysvětluje přítomnost Medicejského erbu. Překladatel připomíná, že tato práce byla zhotovena na žádost Cosima Medicejského (Starého).

Zdroj: Jean Delumeau, *La civilisation de la Renaissance*, Paříž, Arthaud, 1967, str. 132 a 133.

3 Komentář překladu

3.1 Překladatelská analýza originálu

3.1.1 Úvod

Tato část komentáře překladu je věnována překladatelské analýze originálu. Jsou zde řazeny: objektivní stylové faktory, tedy autor, adresát, místo a čas, funkce, ráz, forma, téma a funkční styl textu, dále lexikální charakteristika a charakteristika syntaxe a gramatiky. Na základě poznatků z této analýzy se poté budu v další kapitole věnovat překladatelským problémům, které vznikly při převodu textu z jazyka původního do jazyka cílového.

Překladatelská analýza je založena na vlastních poznatcích nabytých při vysokoškolském studiu a z odborných publikací, především příruček *Současná stylistika* od Marie Čechové, Marie Krčmové a Evy Minářové a *Vybrané problémy španělské stylistiky na pozadí češtiny* od Jany Králové.

3.1.2 Objektivní stylové faktory

3.1.2.1 Autor

V první řadě jsem se zaměřila na informace, které zjistí o autorce knihy běžný čtenář. Tyto informace jsou velmi stručné, čtenář se z obálky knihy dozví, že autorkou je Martha Lucía Pulido Correa, která studovala na Pařížské univerzitě Val de Marne, kde získala doktorát z literárních a humanitních věd a magisterský titul z literární komparistiky. Zároveň učí překladatelství na Univerzitě v Antioquii. Z této informace a z faktu, že kniha byla vydána v Kolumbii lze usoudit, že autorka je kolumbijského původu. To se mi po hlubším prozkoumání internetových zdrojů potvrdilo. Dále jsem zjistila, že vede translatologický výzkum na výše zmíněné univerzitě, přičemž se zaměřuje zejména na historii a teorii překladu. Pořádá kurzy, věnuje se publikační činnosti a rovněž překládá z francouzského a anglického jazyka. Z dostupných informací vyplývá, že má autorka k tematice knihy velmi úzký vztah. Lze u ní tedy předpokládat značný stupeň odbornosti.

3.1.2.2 Adresát

Příjemcem textu originálu je vzdělaný jedinec, který se zajímá o problematiku překládání, který ovšem nemusí nutně být španělským rodilým mluvčím nebo osobou hispánského původu. Autorka se sice v textu věnuje primárně historickému vývoji překladu ve španělském a francouzském jazyce, a proto se u čtenáře předpokládá alespoň částečný zájem o danou

jazykovou oblast, nicméně toto téma může být zajímavé i pro čtenáře, kterého zajímá problematika překladu a jeho historie obecně.

Adresát je autorovi neznámý a jedná se o kolektiv jedinců, kontakt s adresáty je tedy spíše nerozvinutý. Autor se jenom příležitostně na adresáta obrátí, a to především pomocí otázek, z nichž mohu uvést příklady:

„¿ Qué factores permiten que este movimiento de traducción se dé en España (Toledo y Sevilla, principalmente) y no en otra parte de Europa?“ (str. 8 originálu)

„Které faktory ovlivnily to, že se překladatelství rozvíjelo ve Španělsku (zejména v Toledu a Seville), a ne v jiné části Evropy?“ (str. 8 překladu)

případně

„¿ Cuál es entonces la situación del francés frente al latín, en la Europa de esta época?“ (str. 24 originálu)

„Jaké je tedy v Evropě této doby postavení francouzštiny vůči latině?“ (str. 16 překladu)

Důležité je podle mého názoru zmínit rozdíl mezi příjemcem a adresátem výchozího textu a textu překladu. Zatímco u textu originálu je adresátem a zároveň i příjemcem čtenář se znalostí španělského jazyka, při procesu překladu je překladatel sice příjemcem, ovšem nikoli adresátem, kterým se poté stává čtenář z českého prostředí. Jelikož autorka primárně počítá s presupozicemi španělských, případně latinskoamerických příjemců, zejména v oblasti španělské historie a reálií, pro překladatele z toho plyne několik překladatelských problémů. Tomu se budu podrobněji věnovat v další části komentáře překladu.

3.1.2.3 Místo a čas

Místo a čas v textu originálu jsou nevázané a neaktuální. Text je nadčasový a jeho platnost je dlouhodobá – bude platný i za několik let. Autorka nebyla při psaní díla nejspíše nijak časově omezena, což se projevuje v míře připravenosti.

Knihu vydala v roce 2003 Univerzita v Antioquii a jedná se o první a zatím jediné vydání. Časový rozdíl mezi analyzovaným textem a překladem je jedenáct let. Tento odstup jsem v překladu nijak nezohledňovala.

3.1.2.4 Funkce textu

V české stylistice bývá funkce sdělení tradičně označována za nejzávažnější stylový faktor. Základní funkcí analyzovaného textu je funkce informativní, tedy sdělovací. Autorka se snaží co nejlépe čtenáři představit metody překládání zejména ve středověkém Španělsku a Francii a objektivně mu nastínit jejich dějinný průběh, se kterým úzce souvisí také samotný vývoj obou jazyků, tedy španělštiny a francouzštiny.

Snaha o co nejsrozumitelnější text je doložena také užitím nejazykových prvků, například obrázků, které text dotvářejí.

3.1.2.5 Ráz textu

S funkcí textu bezprostředně souvisí i jeho ráz. Ten je dán komunikační situací a celkovým charakterem objektivních okolností.³⁶ V případě tohoto textu je ráz sdělení veřejný a formální, jazykové prostředky v něm užití jsou neutrální. Dílo je určeno každému, kdo se zajímá o teorii a historii překladu. Počítá však zároveň se čtenářem vzdělaným, jenž disponuje všeobecnými znalostmi v oblasti historie, filosofie a literatury, což dokazují například odkazy k různým filosofickým myslitelům nebo literárním dílům. Vzhledem k formálnímu rázu komunikátu musel autor volit takové syntaktické a stylistické prostředky, které mu budou plně odpovídat. Samozřejmostí je užití příslušného lexika a spisovného jazyka, což podporuje cíl textu informovat a vzdělat čtenáře.

3.1.2.6 Forma sdělení

Forma sdělení je psaná, což autorovi umožňuje důkladně si obsah sdělení promyslet, případně jej později korigovat či doplňovat. Autorka pro lepší přehlednost volí různé typy a velikosti písma, větším písmem a kurzívou odlišuje například nadpisy a citace od ostatních částí textu. Pomocí členění textu na odstavce zvyrazňuje přechody od jednoho tématu k druhému.

S formou sdělení úzce souvisí jeho kód a míra připravenosti. Kód je spojen s užitím vhodných jazykových prostředků a spisovného jazyka. Pokud jde o míru připravenosti textu, je nutno vnímat fakt, že v případě analyzovaného textu je forma sdělení psaná. Autor má tedy čas si text připravit, případně i zkontrolovat na úrovni faktografické, stylistické i gramatické.

³⁶ Čechová, Krčmová, Minářová, *Současná stylistika*, NLN, Praha 2008, str. 83.

Míru připravenosti tudíž hodnotím jako vysokou. Text je po všech stránkách propracovaný, souvisle navazuje, autorka se příliš neopakuje a nedopouští se závažnějších chyb.

3.1.2.7 Téma

Analyzovaný text originálu představuje dvě kapitoly z knihy *Filosofía e historia en la práctica de traducción (Filosofie a historie v překládání)*, ve které se autorka věnuje problematice překládání. Tématem těchto dvou kapitol je historie překladu a role, kterou překládání sehrálo při formování západní kultury a při předávání lidského vědění.

V první kapitole se věnuje překládání ve Španělsku ve 12. a 13. století. Rozebírá faktory, které ovlivnily fakt, že se překládání rozvíjelo právě v této části Evropy. Popisuje metody překladu a způsoby práce překladatelů, které byly v těchto stoletích do značné míry odlišné a věnuje se také historickému a kulturnímu pozadí, jež mělo na překlad v obou stoletích nezanedbatelný vliv.

Ve druhé kapitole se věnuje postavení francouzského jazyka ve 13. a 14. století, což je období, kdy francouzština, původně jazyk lidových vrstev, postupně nahrazuje latinu a stává se z ní spisovný jazyk vzdělanců. K tomuto procesu výrazně přispěl Karel V., který se v období své vlády zasloužil o rozvoj překládání a vzdělání vůbec. Vzhledem k tomu, že vývoj překládání nelze plně chápat bez určitého kulturního a historického povědomí čtenáře, snažila se jej autorka obohatit i v tomto směru. Vývoj překladu tedy zasazuje do konkrétního historického kontextu. Jak už jsem se výše zmínila, autorka zdůrazňuje významnou roli překladu při formování jak španělského a francouzského jazyka, tak i kultury a vzdělávání vůbec.

Text díky jeho jednotné tematice a stylu hodnotím jako koherentní.

3.1.2.8 Stylistická výstavba textu

Stylistická výstavba textu odpovídá jeho tématu, obsahu, funkci a dalším textovým faktorům. V rámci objektivních stylů by byl analyzovaný text definován jako připravený monologický psaný text, nekontaktní a nevázaný na komunikační situaci a věcně informativní z hlediska komunikační funkce.

Dominantním funkčním stylem je styl odborný, který může být dále definován jako styl odborně popularizační. Popularizační charakter textu je dán faktem, že text bez problémů

pochopí i čtenář nezasvěcený do této problematiky. Odborný styl je v *Současné stylistice*³⁷ definován jako styl založen na pojmovosti jako konstituujícím faktoru projevu. Jeho funkcí je formulování přesného, jasného a relativně úplného sdělení, přičemž je potlačena jeho emocionalita. Druhým faktorem, který styl odborný blíže charakterizuje jako styl odborně popularizační, je užití lexikem. Autorka zpravidla užívá nepříliš odborná slova, která jsou čtenáři obecně srozumitelná.

Dalším z charakteristických rysů odborného stylu je intertextovost, jež je dána návazností na předchozí poznatky daného oboru. I analyzovaný text disponuje množstvím citací a odkazů na autory, věnující se ve svých dílech podobné problematice nebo tématu, které s ní nějak souvisí.

Text splňuje kritéria odborného stylu i z hlediska horizontálního a vertikálního členění, tedy výstavby textu. Horizontální členění knihy zahrnuje úvod, tři oddíly, které se dělí na kapitoly a v závěru nechybí seznam použité literatury. Samotný analyzovaný text sestává ze dvou kapitol, z nichž každá obsahuje věcný a výstižný název a dále se dělí na menší tematické celky. V závěru jsou ke kapitolám přidány obrázky, které souvisí s tématem v nich probíraným. U vertikálního členění se jedná především o dodržení logického uspořádání myšlenek a další členění textu, ke kterému jsou využívány například poznámky pod čarou. Spadá sem tedy i výše zmíněná intertextovost.

Odbornému stylu odpovídá i slohový postup. V textu totiž převládá slohový postup výkladový a popisný.

3.1.3 Lexikální charakteristika

Lexikum užívané autorkou je neutrální a formální, tedy typické pro odborný funkční styl. Pro odborný styl jsou charakteristické také terminologické výrazy. Ty se ale v analyzovaném textu objevují pouze v omezeném množství. Jedná se většinou o výrazy překladatelské terminologie, například *retraducción*, *adaptación*, *préstamo*, *extranjerización*, *calco*. Některé výrazy autorka přímo v textu vysvětluje:

„En el siglo XII, se utiliza con frecuencia la transliteración, es decir, se transcribe en caracteres de la lengua meta la palabra de la lengua fuente...“ (str. 11 originálu)

³⁷ Čechová, Krčmová, Minářová, *Současná stylistika*, NLN, Praha 2008, str. 208

„Ve 12. století se často využívá transliterace, tedy přepisu slova výchozího jazyka do písma cílového jazyka...“ (str. 9 překladu)

Text je tedy zaměřen na širší publikum. Je srozumitelný i čtenářům, kteří nejsou s problematikou překládání blíže seznámeni.

Podrobněji se budu lexiku věnovat v druhé části komentáře překladu, v níž budu analyzovat konkrétní překladatelské problémy.

3.1.4 Charakteristika syntaxe a gramatiky

Španělské věty jsou obecně delší než věty české. Jedná se sice o odborný text, který by měl obsahovat spíše kratší věty, nalezneme v něm však spíše rozvitá souvětí, bohatá na polovětné konstrukce. Některá z těchto souvětí byla natolik dlouhá, že je bylo třeba rozdělit na několik kratších vět, jinak by byla pro češtinu neúnosná. Konkrétním případům se budu věnovat v následující části komentáře překladu. Pro ilustraci zde uvedu jeden příklad bohatě rozvitého souvětí:

„*La misma operación se realiza en el siglo XIII en lengua romance, pero se añaden además comentarios, definiciones, explicaciones que permitan la lectura del texto, pues hay que tener en cuenta que el mayor interés de Alfonso X, además de la adquisición de conocimientos, era que los textos fueran de fácil lectura , pues se estaba inaugurando la escritura en la lengua vernácula y ésta no poseía las herramientas lingüísticas necesarias para la expresión de las nuevas nociones.*“ (str. 11 originálu)

Text disponuje velkým množstvím vsuvek. Ty bývají odděleny buď čárkami, nebo pomlčkami:

„*Los traductores aportaron a las lenguas metas– el latín en el siglo XII, el romance (el castellano) en el siglo XIII–un amplio horizonte cultural que continuaría expandiéndose en los siglos XIII y XIV en Francia con Carlos V.*“ (str. 8 originálu)

V této části se dále budu zabývat některými slovesnými časy, které autorka v textu užívá. Jelikož jde o text, ve kterém popisuje minulost, nejčastěji se zde objevuje imperfektum, perfektum a především historický prézens. V některých větách ale autorka použila i přítomný nebo budoucí čas. Uvedu zde několik příkladů použití zmíněných slovesných časů.

Historický prézens autorka užívá zejména proto, aby čtenáři přiblížila minulost:

„Los traductores no poseen obras de referencia, trabajan a partir de manuscritos con pasajes a veces incomprensibles por la complejidad del contexto o por que no se entiende la escritura y, muchas veces, desconocen el contexto geográfico e histórico-social en el que se inscribe el texto fuente.“ (str. 12 originálu)

Imperfektum slouží k vymezení dějů časově nevymezených, nebo jako zdroj informace o situaci, v níž probíhají ostatní děje:

„No era tarea fácil para el traductor, pues, además de traducir, debía crear la lengua meta en la que estaba transvasando ese nuevo saber; para lo cual era necesario inaugurar nuevos modos de expresión.“ (str. 32 originálu)

Perfektum naopak autorka užívá k popisu dějů, které proběhly v určitém časově vymezeném úseku, a považuje je proto za uzavřené:

„Los trabajos latinos y alfonsíes marcaron la apertura hacia lo que es hoy la civilización occidental. Crearon en el lector de la Edad Media nuevos hábitos lingüísticos que lo obligaron a pensar, sentir, escribir y, en consecuencia, actuar (como lo veremos en Il Cortegiano), según las nociones y conceptos asimilados de la lengua fuente e integrados a sus propios esquemas de pensamiento.“ (str. 19 originálu)

Přítomný čas autorka užívá především v případech, kdy odkazuje na jiné autory:

„Este enunciado, un tanto despectivo, de Renan sobre la escritura de Averroes nos muestra...“ (str. 7 originálu)

nebo

„Sobre esta época Clara Foz realiza un interesante estudio en el que destaca los motivos por los que se traduce, para quién se traduce y la manera cómo se traduce, sin que propiamente se pueda hablar de metodología ni de reflexión conceptual sobre la traducción en esta época.“ (str. 8 originálu)

V analyzovaném textu se objevuje i pár případů použití budoucího času:

„Esto provocará la transformación del romance, una lengua vernácula, en lengua culta.“ (str. 10 originálu)

nebo

„Clérigos franceses de desplazarán hasta Toledo para aprender la manera de trabajar de los traductores alfonsíes y para regresar a sus monasterios con textos que luego serán objeto de apropiación en la naciente lengua francesa.“ (str. 20 originálu)

3.2 Typologie překladatelských problémů

3.2.1 Úvod

Tato část komentáře překladu bude věnovaná analýze překladatelských problémů, na něž jsem během překladu narazila. Budu rozebírat problémy, které nastaly na rovině lexikální a syntaktické a též problémy jiného typu. Ke každému problému uvedu příklad spolu s řešením, pro které jsem se ve svém překladu rozhodla.

3.2.2 Lexikální rovina

Na lexikální rovině se objevilo nejvíce problémů, jež bylo třeba řešit. Prvním typem problémů byla slova, pro která v češtině neexistuje ekvivalent.

alfonsí

- Toto přídavné jméno je v textu originálu použito mnohokrát. Odkazuje k španělskému králi Alfonsovi X. a překladatelům, kteří pracovali na jeho dvoře. Protože v češtině pro toto slovo neexistuje ekvivalent, rozhodla jsem se ho ve všech kromě jednoho případu překládat jako *Alfonsov/a*:

*„La apropiación de saber, a través de la traducción bajo la autoridad **alfonsí**, tiene como objetivo la consolidación de una lengua soberana...“ (str. 13 originálu)*

*„Pod **Alfonsovou** záštitou dochází prostřednictvím překladu k přisvojování vědění, jehož účelem je upevnění svrchovaného jazyka...“ (str. 10 překladu)*

nebo

*„Los traductores **alfonsíes** adoptan diferentes formas de traducción...“ (str. 14 originálu)*

*„Překladatelé **Alfonsovy** doby přistupují k překládání různými způsoby...“ (str. 10 překladu)*

- V jednom případě jsem slovo *alfonsí* přeložila jako *alfonsovský*, a to proto, abych nenarušila plynulost textu. Při vytváření tohoto pojmu jsem se řídila pravidly slovtvorby v českém jazyce, jak jsou uvedena v internetové jazykové příručce Ústavu pro jazyk český.³⁸

„*Los trabajos latinos y **alfonsíes** marcaron la apertura hacia lo que es hoy la civilización occidental.*“ (str. 19 originálu)

„*Latinské a alfonsové práce stály v počátku toho, čemu dnes říkáme západní civilizace.*“ (str. 12 překladu)

método de traducción oral intermediario

- Jelikož v českém jazyce nebylo zvykem překládat podobným způsobem, neexistuje v češtině ani ekvivalent pro toto slovní spojení. Bylo tedy nutné vymyslet nový výraz. Rozhodla jsem se pro pojmenování *metoda orálního mezipřeklada*.

„... esto es lo que llama Clara Foz „**metodo de traducción oral intermediario**“ ...“ (str. 10 originálu)

„To Clara Foz nazývá „**metodou orálního mezipřeklada**“.“ (str. 8 překladu)

capitulador

- Ani po hlubším pátrání v odborné literatuře a na internetu se mi nepodařilo najít pro toto slovo vhodný český ekvivalent. Proto jsem se rozhodla přeložit ho opisně, jako *tvůrce záhlaví kapitol*.

„*En el siglo XIII, bajo la autoridad de Alfonso X (1221–1284), se trabajará en grupos con traductor principal (arabista), ayudante, corrector, **capitulador**, glosador e iluminista...*“ (str. 10 originálu)

„*Ve 13. století, za vlády Alfonse X., se bude pracovat ve skupinách, složených z hlavního překladatele (arabisty), pomocníka, korektora, **tvůrce záhlaví kapitol**, glosátora a iluminátora...*“

(str. 8 překladu)

³⁸ <http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=754>

latinos, alfonsíes

- K tomuto typu problémů lexikální roviny zčásti patří i výrazy *latinos* a *alfonsíes*. Výraz *latinos* označuje překladatele do latiny a bylo by jej možné přeložit jako *latiníci*. Výraz *alfonsíes* je na tomto místě použitý jako podstatné jméno, takže se nejedná o stejný případ, jaký jsem rozebírala výše. Tato slova jsem se rozhodla ponechat v textu v původním znění a vysvětlit je v poznámce pod čarou, opět kvůli plynulosti textu. Poznámkám pod čarou se budu věnovat v další části analýzy překladatelských problémů.

„*Las traducciones realizadas por **latinos** (siglo XII) y **alfonsíes** (siglo XIII), trajeron al Occidente la ciencia y la filosofía heredadas por los árabes...*“ (str. 8 originálu)

„*Prostřednictvím překladů, jež pořizovali ve 12. století tzv. **latinos** a ve 13. století tzv. **alfonsíes**, se na Západ dostávala arabská... věda a filosofie.*“ (str. 7 překladu)

Dalším bodem, který zařazuji mezi překladatelské problémy lexikální roviny, jsou slova, pro něž jsem ve svém překladu použila víc českých variant. Ke každému slovu uvedu několik příkladů, v nichž jsou použity různé české varianty.

vernáculo

- Výraz *vernáculo* jsem překládala jako *místní, lidový* nebo *domácí*. Ve dvou případech jsem použila i kombinaci dvou výrazů, a to *místní mluvený* a *místní lidový*.

„*El árabe se hablaba entre los musulmanes cultos, y el romance, lengua **vernacula**, entre las clases populares.*“ (str. 9 originálu)

„*Vzdělání muslimové mluvili arabsky a lidové vrstvy **místním** jazykem, tedy románsky*“ (str. 8 překladu)

„*Las lenguas **vernaculas** coexisten con las cultas, y cada una cumple sus correspondientes funciones*“ (str. 9 originálu)

„*Lidové jazyky existují vedle jazyků vzdělanců a každý plní odpovídající funkci.*“ (str. 8 překladu)

„*Esto provocará la transformación del romance, una lengua **vernacula**, en lengua culta.*“ (str. 10 originálu)

„Díky tomu se románština proměnila z **místního mluveného** jazyka na vzdělanecký.“
(str. 8 překladu)

„En el siglo XIII, el francés es la lengua **vernácula** y materna de los franceses (incluyendo las variedades dialectales), a diferencia de latín que es una lengua culta...“
(str. 24 originálu)

„Ve 13. století je francouzština (včetně různých dialektů) **domácím** mateřským jazykem Francouzů na rozdíl od latiny, která je vzdělaneckým jazykem...“ (str. 16 překladu)

„Sin embargo, entre los siglos XIII y XIV, el francés pasa de ser lengua **vernácula** al *statuto de segunda lengua*, de manera comparable al latín...“ (str. 25 originálu)

„Mezi 13. a 14. stoletím však francouzština přestává být jen **místním lidovým** jazykem a získává podobně jako latina status druhého jazyka..“ (str. 16 překladu)

culto

- Autorka textu užívá výrazu *culto* často v opozici k výrazu *vernáculo*. Při překladu jsem se rozhodla pro vícero variant, a to spisovný, učený, vzdělanecký, případně *jazyk vzdělanců*. Jako příklad zde uvedu jeden odstavec, ve kterém jsou použity tři různé varianty překladu tohoto výrazu.

„El desarrollo del francés como lengua **culta**, lleva a que, a partir del siglo XIV, se reflexione sobre la prosa en términos de retórica. Se trata ahora de escribir bien; la nueva preocupación será el refinamiento de la escritura; en un primer encuentro con el latín lo importante era imitar esa lengua **culta**, tanto en traducción como en el intento de creación de la lengua propia, en una época en que la traducción no está separada de la creación literaria ni de la escritura „original“, sino que es, como la escritura misma, considerada producción textual. La necesidad naciente es la de crear un estilo propio del francés- estilo de escritura que conlleva también una manera de comportarse- cuando ya se ha alcanzado el status de lengua **culta**.“ (str. 34 originálu)

„Vývoj francouzštiny jako **spisovného** jazyka pokračuje od 14. století úvahami o próze jako součásti rétoriky. Nyní je třeba umět správně psát, novou starostí je zdokonalení způsobu psaní. Při prvním setkání s latinou bylo důležité napodobit tento **učený** jazyk jak v překládání, tak i ve snaze o vytvoření vlastního jazyka v době, kdy překlad je součástí literární tvorby i původního díla a je, stejně jako samotné psaní, považován za tvorbu.

Teprve po tom, co francouzština dosáhla statutu vzdělaneckého jazyka, rodí se potřeba vytvořit vlastní styl francouzštiny – styl psaní, jenž obnáší také způsob chování. “

(str. 20 překladu)

clero

- Třetím výrazem, pro který jsem češtině užívala více variant, je výraz *clero*. Překládala jsem jej jako *církev*, *klérus* nebo *duchovenstvo*, popřípadě *duchovní*.

*„En lo que se refiere al latín, hay que agregar que el **clero** también busca la consolidación de la fe cristiana... “* (str. 12 originálu)

*„Co se týče latiny, nutno dodat, že **církev** se snaží také o upevnění křesťanské víry... “*

(str. 9 překladu)

*„Pero además, el gesto de la traducción expresado en los prefacios manifiesta la voluntad de apropiarse en francés de bienes culturales que hasta entonces sólo eran propiedad del **clero**. “* (str. 32 originálu)

*„Ale navíc cílem překladu, jak se uvádí v předmluvách, je přinést do francouzštiny kulturní hodnoty, které dosud patřily **kléru**. “* (str. 19 překladu)

*„...la transferencia cultural de cada civilización, gracias a la función que cumple el **clero** de dar forma literaria a los valores de una civilización... “* (str. 32 originálu)

*„...v každé civilizaci existuje kulturní přenos, neboť **duchovenstvo** dává literární formu hodnotám civilizace... “* (str. 20 překladu)

Další problém na lexikální rovině představoval překlad slova (*el*) *castellano*. V češtině se tento výraz často překládá jako *španělština*/španělský, já jsem se však rozhodla překládat ho jako *kastilština*/kastilský. Autorka se v textu podle mého názoru odvolává na starou kastilštinu, proto jsem usoudila, že výraz španělština by byl příliš moderní. V textu se totiž mluví o období 12.– 14. století a výraz španělština, jakožto jazyk, jímž se domluví všichni obyvatelé sjednocených španělských království, se začal častěji používat od doby vlády Karla I., tedy v 16. století. Slovník španělského jazyka Královské akademie uvádí výrazy *castellano* a *español* jakožto synonyma.

*„El movimiento de traducciones alfonsíes y el importante papel que desempeñó en la constitución de la lengua **castellana**... “* (str. 19 originálu)

„*Rozmach překládání za Alfonse X. a jeho důležitá role v utváření **kastilštiny**...*“
(str. 13 překladu)

3.2.3 Syntaktická rovina

Nejvíce problémů na syntaktické rovině vyplývalo z faktu, že španělské věty jsou obecně delší než věty české. Jak jsem uvedla výše v části komentáře překladu věnované charakteristice gramatické a syntaktické roviny originálního textu, některá souvětí v něm byla natolik dlouhá, že je bylo třeba rozdělit na několik kratších vět, jinak by byla pro češtinu neúnosná. Zde uvádím několik příkladů:

„*En el siglo XII las traducciones son patrocinadas por la Iglesia, sin que haya una sistematización en la selección de manuscritos, aunque sí censura, y se traduce del árabe al latín, utilizando el romance como lengua intermedia oral: „el arabista da una versión oral, en lengua vulgar, del texto que tiene ante sus ojos, y el latinista traduce esta versión oral al latín“; esto es lo que llama Clara Foz „método de traducción oral intermediario“; así, el que escribe la traducción, no conoce necesariamente la lengua de partida; en esta época, el interés de los doctos traductores – y por lo tanto del clero – es recuperar rápidamente un saber que se hallaba perdido debido al desconocimiento de las lenguas en las que estaban escritos estos textos.*“ (str. 9–10 originálu)

„*Ve 12. století se překlady pořizují pod záštitou církve, ve výběru rukopisů neexistuje žádný systém, i když censura ano, a překládá se z arabštiny do latiny prostřednictvím mluvené románštiny: „Arabista poskytne ústní románskou verzi textu, který má před sebou, a latiník tuto orální verzi přeloží do latiny.“ To Clara Foz nazývá „metodou orálního mezipřekladu“. Tak ten, kdo sepisuje překlad, nemusí nutně umět výchozí jazyk. V tomto období bylo zájmem učených překladatelů, a tudíž i kléru, rychle obnovit vědění, ztracené kvůli neznalosti jazyků, v nichž byly tyto texty napsány.*“ (str. 8 překladu)

nebo

„*Otro aspecto a mencionar en el caso de Alfonso X, es que éste dio gran importancia al trabajo de traducción de los judíos, quienes se convirtieron en sus colaboradores más apreciados, pues eran unos verdaderos traductores doctos, es decir especialistas en lenguas y en materias, a diferencia de los traductores del siglo XII, los latinistas, que eran doctos traductores, es decir que sabían de materias pero que no eran completamente diestros en lenguas.*“ (str. 14 originálu)

„Další důležitý aspekt u Alfonse X. je, že kladl velký důraz na překladatelskou práci Židů, z nichž se stali jeho nejváženější spolupracovníci. Byli to skutečně učené překladačské, znali jazyků i látek, na rozdíl od latinských překladatelů 12. století, kteří byli učenými překladači, co se týče látky, ale nebyli dostatečně zbláhli v jazycích.“ (str. 10 překladu)

Další syntaktickou odlišností je užití různých slovních druhů v obou jazycích. V mém překladu se jednalo zejména o náhradu nominálních slovních druhů určitým slovesem, jelikož španělština obecně tíhne k nominálnímu vyjadřování.

3.2.4 Vlastní jména

V textu se nachází velký množství vlastních jmen. Většinou se jedná o jména středověkých učenců, filosofů a panovníků. Při překladu každého jména jsem se snažila dohledat jeho českou variantu. Pokud jsem ji našla, jméno jsem přeložila, pokud ne, nechala jsem ho v původní podobě. Uvedu zde několik příkladů, ve kterých jsem jméno přeložila do češtiny:

Alfonso X – Alfons X.

Carlos V, Le Sage – Karel V. Moudrý

Henry V – Jindřich V.

Pedro el Venerable – Petr Ctihodný

Jean de Salisbury – Jan ze Salisbury

Gerardo de Cremona – Gerard z Cremony

Galeno – Galén

Juan de Sevilla – Jan ze Sevilly

Hermann de Carintia – Heřman z Karintie

Hildegarde de Bingen – Hildegarda z Bingenu

Hugues de Fouilloy – Hugo z Fouilloy

Hugues de Saint Victor – Hugo ze Svatého Viktora

V některých případech jsem jméno přeložila ze španělské varianty do původní řecké nebo latinské, která se užívá v češtině:

Ptolomeo – Ptolemaios

Prudencio – Prudentius

V těchto případech jsem podobu jména pozměnila, aby bylo českému čtenáři jasné, že se jedná o příslušníky italského rodu Medicejských a jejich označení jsem pak dala do závorčky:

Laurent, El Magnífico – Lorenzo I. Medicejský (Nádherný)

Cosmo, El Viejo – Cosimo Medicejský (Stary)

Uvedu zde i případy, kdy jsem jméno nechala v původní podobě, protože česká varianta buď neexistuje, nebo se mi ji nepodařilo dohledat: *Chrétien de Troyes, Gautier* nebo *Walter z Bibbesworthu, John Barton, Antonio de Nebrija, Nicolás Oresme*.

Co se týče vlastních jmen *Averroes* a *Albumasar*, v češtině se často užívají i jejich arabské varianty. *Averroes* je *Ibn Rušd* a *Albumasar* *Abú Ma'šar*. Autorka originálu ale užívá latinské varianty jejich jmen, proto jsem se rozhodla postupovat stejně i v překladu.

Dalším překladatelským problémem, který se týká vlastních jmen, bylo jejich skloňování. Všechna vlastní jména byla skloňována podle českého úzu. U antických jmen jsem vycházela z pravidel, která jsou uvedena v internetové jazykové příručce Ústavu pro jazyk český: „Antická jména zakončená na *-as, -us, -es, -os* se skloňují tak, že se v nepřímých pádech tato zakončení odtrhávají a pádové koncovky vzoru „pán“ se přidávají k základu jména.“³⁹ Uvedu zde několik příkladů:

„*Este enunciado, un tanto despectivo, de Renan sobre la escritura de Averroes...*“

(str. 7 originálu)

„*Toto trochu opovržlivé Renanovo vyjádření na adresu Averroových spisů...*“

(str. 7 překladu)

„*...siglo XII, traductor de Ptolomeo y Galeno, entre otros...*“ (str. 14 originálu)

„*...žil ve 12. století, překládal mezi jinými Ptolemaiova a Galénova díla...*“

(str. 10 překladu)

„*...no sólo traduce obras, por ejemplo, La Política de Aristóteles...*“ (str. 30 originálu)

„*Díla, například Aristotelovu Politiku, nejenom překládá...*“ (str. 19 překladu)

U jmen jiného než antického původu jsem rovněž vycházela z internetové jazykové příručky ÚJC: „Tzv. antický způsob skloňování se neuplatňuje vždy, když jméno končí na *-as, -us, -es, -os*. Patří-li jména tohoto typu novodobým nositelům (a pisatel nechce záměrně

³⁹ <http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=320>

zdůraznit jejich antický původ) nebo jde-li o jména jiného než latinského či řeckého původu, která však mají zakončení obdobné jako jména antická, neodtrháváme v nepřímých pádech zakončení *-as*, *-us*, *-es*, *-os*, ale přidáváme pádové koncovky k celému jménu.⁴⁰ To je případ jmen španělského původu, například *Cervantes* nebo *Melquíades*:

„Esta estrategia también le permite a Cervantes retomar anécdotas de otros libros y plasmarlas allí con toda naturalidad. Las últimas líneas de Cien años de soledad hacen referencia al manuscrito sánscrito escrito por Melquíades...“ (str. 17 originálu)

„Tato strategie zároveň Cervantesovi umožnila přejímat a přirozeně ztvárňovat příběhy z jiných knih. Poslední řádky Sto roků samoty odkazují na Melquíadesův sanskrtský rukopis...“ (str. 11–12 překladu)

3.2.5 Číslovky

V této části analýzy překladatelských problémů se budu věnovat číslovkám. Ve španělském jazyce je zvykem psát u století římské číslovky. V překladu jsem se rozhodla držet úzu českého, tudíž všechny číslovky označující století jsou přepsány do latinky. V případě jmen panovníků je český a španělský úzus stejný, v těchto případech jsem tedy ponechala římské číslování:

„Los traductores aportaron a las lenguas metas– el latín en el siglo XII, el romance (el castellano) en el siglo XIII–un amplio horizonte cultural que continuaría expandiéndose en los siglos XIII y XIV en Francia con Carlos V.“ (str. 8 originálu)

„Překladatelé přinášeli do cílových jazyků – latiny ve 12. století a románštiny (kastilštiny) v 13. století – rozsáhlý kulturní horizont, který se pak dále ve 13. a 14. století rozšiřoval do Francie, kde vládl Karel V.“ (str. 7 překladu)

3.2.6 Velká písmena

Odlišný úzus se projevil i v případě psaní velkých písmen v českém a španělském jazyce. Uvedu zde několik příkladů, kde se použití velkého nebo malého písmena na začátku slova v českém a španělském jazyce liší:

Iglesia – církev

⁴⁰ <http://prirucka.ujc.cas.cz/?id=320>

Viejo Testamento – Starý zákon

Edad Media – středověk

judíos – Židé

3.2.7 Faktické chyby

Při překládání jsem narazila na několik faktických chyb, kterých se autorka originálu dopustila. Tyto chyby jsem se snažila opravit podle informací, které jsem dohledávala v sekundární literatuře.

První faktická chyba, které se autorka dopustila, se týká díla *Ars grammatica*. Toto dílo je středověkou příručkou latinské gramatiky. Jeho autorem byl Aelius Donatus, proto je zvykem jej jinak nazývat i *Donatus*. *Ars grammatica* se dále dělí na dvě části: *Ars minor* (Malá gramatika) a *Ars maior* (Velká gramatika). Autorka však v textu ztotožňuje *Ars minor* s názvem *Donatus* a dále dodává, že existovala také *Ars grammatica*:

„... toma como modelo el Donat o Ars minors; manual de iniciación al latín en la escuela medieval, escrito en forma de diálogo; existía también en latín el Ars grammatica.“
(str. 26 originálu)

V překladu jsem chybu opravila a jako poznámku pod čarou jsem připojila poznámku překladatele, která obsahuje vysvětlení, že dílo se dělí na dvě části, informaci o autorovi atd.

„Jako model mu posloužil Donatus nebo Ars grammatica, což jsou základy latiny pro středověké školy, napsané formou dialogu.“

Poznámka překladatele: *„Ars grammatica, významná příručka latinské gramatiky, byla používána jako učebnice během celého středověku. Jejím autorem byl Aelius Donatus a dělí se na dvě části: Ars minor (Malá gramatika) a Ars maior (Velká gramatika).“* (str. 17 překladu)

Další chyby se autorka dopustila při popisu obrázku na konci první kapitoly, kde odkazuje na dílo *Psychomachia* latinského autora *Prudentia*. Autorka napsala *„Psychomanie de prudencio“*, chyba se tedy vyskytla v názvu díla a rovněž ve jménu autora, které mělo být napsané s velkým písmenem. Tuto chybu jsem v překladu opravila.

Do této části zařazuji i případ, kde se autorka textu odvolává na dílo *Historia general de España*, které sepsal král Alfons X. spolu se svými spolupracovníky. Autorka užívá název

Historia general de España, ale toto dílo se ve staré španělštině původně jmenovalo *Estoria de España*. Jedná se o konkrétní název díla, který je v textu napsán kurzívou, proto jsem ho ve svém překladu opravila. Mé konkrétní řešení spočívalo v tom, že jsem název přeložila do češtiny a za ním jsem v závorce uvedla správný španělský název.

„... *escritura de la Historia general de España que comienzan Alfonso X y sus colaboradores...*“ (str. 19 originálu)

„...*Alfons X. a jeho spolupracovníci začali pracovat na sepsání Velkých dějin Španělska (Estoria de España)...*“ (str. 13 překladu)

K podobnému řešení jsem přistoupila i na místě, kde se autorka zmiňuje o první kastilské gramatice. Opět je zde kurzívou uveden nesprávný název – *Grammatica castellana*. Toto dílo se ale ve skutečnosti nazývalo *Arte de la lengua castellana*. V překladu jsem tedy ponechala obecný výraz kastilská gramatika a poté jsem v závorce uvedla správný španělský název spolu s jeho překladem do češtiny.

„*La primera Gramática castellana tendrá que esperar todavía dos siglos...*“
(str. 20 originálu)

„*Na první kastilskou gramatiku (Arte de la lengua castellana, Umění kastilského jazyka) si bude třeba počkat ještě dvě století...*“ (str. 13 překladu)

3.2.8 Kulturní neekvivalence

Dalším typem překladatelských problémů byly ty, které pramení z rozdílné informovanosti španělských a českých čtenářů. Tyto problémy jsem většinou řešila tak, že k výrazům, které by podle mého názoru mohly být pro českého čtenáře nesrozumitelné nebo nejasné, jsem připojila odkaz na poznámku pod čarou, kde jsem tyto výrazy vysvětlila nebo k nim doplnila další informace. Jedná se například o latinské pojmy *translatio studii*, *ad litteram*, *ad sensum*. Tyto pojmy autorka nechává v původní podobě a nijak je nevysvětluje.

Autorka dále na jednom místě v textu odkazuje na dílo Dvořan, jež autorem byl italský humanista Baldassare Castiglione. Název tohoto díla je dokonce ponechán v italštině (*Il Cortegiano*). Jelikož jsem usoudila, že český čtenář by mohl mít problém rozpoznat, o jaké dílo se jedná, připojila jsem k němu odkaz na poznámku pod čarou, kde jsem uvedla doplňující informace o autorovi, ději a období, ze kterého dílo pochází.

Na jiném místě autorka odkazuje na Márquezův román *Sto roků samoty*. V tomto případě jsem naopak předpokládala, že toto dílo je dobře známé i českým čtenářům, proto nepovažovala za potřebné uvádět k němu další doplňující informace.

Další drobnou úpravou, kterou jsem ve svém překladu provedla, byla změna jména hlavní postavy Cervantesova románu – *Quijote* jsem změnila na *Don Quijote*:

„*Podemos recordar aquí lo que más tarde haría Cervantes con su Quijote...*“

(str. 16 originálu)

„*Můžeme zde připomenout to, co později udělal se svým Donem Quijotem Cervantes...*“

(str. 11 překladu)

Posledním případem, který bych chtěla uvést v této části Typologie překladatelských problémů, je překlad španělského výrazu *Grandes Compañías*. Toto pojmenování označuje žoldácká vojska, která v období středověku a renesance působila v různých evropských státech, zejména ve Francii. Ve svém překladu jsem se rozhodla pro obecnou variantu *žoldácká vojska*, která je podle mého názoru v rámci celkového kontextu pro českého čtenáře dostačující.

3.2.9 Poznámky pod čarou

V textu originálu se vyskytuje velké množství poznámek pod čarou. Autorka v nich většinou odkazuje na použitou literaturu, ze které citovala nebo čerpala informace. Při překladu těchto poznámek jsem postupovala různě. V případě, že dílo, ze kterého autorka cituje nebo na které odkazuje, bylo již dříve přeloženo do češtiny, citovala jsem přímo z tohoto českého překladu. Jestli dílo do češtiny přeložené není, ponechala jsem ho v původní podobě. Pokud se jednalo o španělské dílo, uvedla jsem v závorce vlastní český překlad jeho názvu, v případě francouzského nebo anglického díla jsem jeho název nepřekládala.

V některých poznámkách jsem dílo, na které autorka odkazuje, nahradila dílem adekvátním pro českého čtenáře. To je případ poznámek č. 1 a 9 v překladu, kde se odkazuje na život a dílo arabského filosofa Averroa a na koncept „uchování“ textu v díle Waltera Benjamina.

Dále jsem do textu přidala vícero poznámek překladatele, kde jsem vysvětlila nebo doplnila význam termínů nebo slov, které by českému čtenáři nemusela být plně srozumitelná. Některé příklady jsem uvedla již v předchozích kapitolách Typologie

překladatelských problémů, zde ještě mohu jako příklad uvést poznámku č. 22 v překladu, kde jsem upřesnila výraz *Komplutenská polyglota*:

„Komplutenská polyglota je vícejazyčné vydání Bible, které vyšlo v letech 1513–1517 ve španělském Alcalá de Henares. (Pozn. překl.)“

Posledním příkladem, který bych zde ráda uvedla, je poznámka č. 12 v překladu (č. 11 v originálu), již jsem přemístila o odsek dále. Autorka se v ní odvolává na dílo J. Verneta, proto jsem ji připojila k jeho jménu.

4 Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo zprostředkovat českému čtenáři dvě kapitoly z knihy *Filosofía e historia en la práctica de traducción (Filosofie a historie v překládání)*, kterou napsala Martha Lucía Pulido Correa, a následně překlad analyzovat v komentáři. Při překladu bylo mou prioritou zachovat obsahovou podstatu textu a zároveň ho přizpůsobit potencionálním českým čtenářům. Snažila jsem se v první řadě text pochopit a odpovídajícím způsobem ho převést do češtiny. Využila jsem při tom své zkušenosti nabyté během studia a informace, které jsem čerpala ze sekundární literatury. Respektovala jsem autorčin přístup k dané problematice i její způsob vyjadřování. V některých situacích jsem však zvolila odlišný přístup než autorka, do překladu jsem tedy promítla i své vlastní stanovisko.

5 Bibliografie

Primární zdroj:

PULIDO CORREA, M. L., *Filosofía e historia en la práctica de traducción*, Editorial Universidad de Antioquía, Colección Hermes, Colombia 2003. ISBN 958-665-089-3

Sekundární literatura:

CERVANTES, M., *Důmyslný rytíř Don Quijote de la Mancha*, přel. Z. Šmíd, SNKLHU, Praha 1955.

GARCÍA MÁRQUEZ, G., *Sto roků samoty*, přel. V. Medek, Odeon, Praha 1980. ISBN 01-040-80

LE GOFF, J., *Intelektuálové ve středověku*, přel. L. Klusáková a O. Krejča, Karolinum, Praha 1999. ISBN 80-7184-256-7

LE GOFF, J., *Kultura středověké Evropy*, přel. J. Čermák, Vyšehrad, Praha 2005. ISBN 80-7021-808-8

VERNET, J., *Arabské Španělsko a evropská vzdělanost*, přel. J. Kasl, L. Marek, Brno 2007. ISBN 978-80-86263-98-4

Jazykové příručky:

BÁEZ SAN JOSÉ, V., DUBSKÝ J., KRÁLOVÁ J., *Moderní gramatika španělštiny*, Fraus, Plzeň 1999. ISBN 80-7238-054-0

ČECHOVÁ M., KRČMOVÁ M., MINÁŘOVÁ, E., *Současná stylistika*, Lidové noviny, Praha 2008. ISBN 978-80-7106-961-4

KRÁLOVÁ, J., *Vybrané problémy španělské stylistiky na pozadí češtiny*, FF UK, Praha 2012. ISBN 978-80-7308-404-2

Slovníky:

Diccionario abreviado de uso del español actual, SGEL, Madrid 2003. ISBN 84-9778-081-7

Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost, Academia, Praha 2013. ISBN 978-80-200-1080-3

Španělsko-český, česko-španělský slovník, FIN, Praha 2006. ISBN 80-86002-83-7

Elektronické zdroje:

prirucka.ujc.cas.cz

www.nkp.cz

www.rae.es